

РЕГІОНАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ УКРАЇНСЬКОЇ МОЛОДІ (НА ПРИКЛАДІ м. МЕЛІТОПОЛЬ)

У статті представлено результати репрезентативного соціологічного дослідження молоді м. Мелітополь. Зазначено, що політична культура не лише впливає на свідомість молоді, а й сама молодь своїми вчинками формує сучасну політичну культуру.

Ключові слова: політична культура, молодь, політична участь, ідеологія, громадянське суспільство.

В статті представлені результати репрезентативного соціологічного дослідження молоді г. Мелітополь. Акцентується, що політична культура не тільки впливає на свідомість молоді, а й сама молодь своїми діями формує сучасну політичну культуру.

Ключевые слова: политическая культура, молодежь, политическое участие, идеология, гражданское общество.

In the article submitted representative results of sociology research of youth Melitopol. Emphasizes that the political culture not only affects the minds of young people, but young people themselves through their actions forms the modern political culture.

Key words: political culture, youth, political participation, ideology, civil society.

Постановка проблеми. Сучасні демократичні процеси, які визначають розвиток української державності характеризуються активним становленням і розвитком громадянського суспільства в усіх сегментах його структури. Ці зміни, у свою чергу породжують серйозні модифікації глибинних взаємовідносин людини з державою, владою, політикою і призводять до формування нового типу політичної культури особистості. При цьому політична культура не тільки віддзеркалює труднощі та суперечності перехідного періоду, але й сама виступає активним інструментом встановлення соціальних зв'язків, перебігу політичних процесів та формату економічних перетворень.

Ці обставини спонукають до підвищеної уваги держави і суспільства до статусу молодої людини в політичній, економічній та соціокультурній дійсності. Свідомість української молоді формується в нових суперечливих суспільно-історичних умовах. По-перше, внаслідок курсу країни на євроінтеграцію, суспільні процеси отримали характер відкритості та динамічності і нова генерація швидко сприймає позитивні демократичні цінності західноєвропейських країн, які, на жаль, повільними темпами укорінюються як у свідомості старших поколінь, так і стають базовою основою для діяльності соціальних інститутів суспільства. По-друге, соціально-економічна та політична

нестабільність породжують соціальну незахищеність, правовий нігілізм, політичну апатію і відчуження від політичного життя. Тому ефективна політична соціалізація молоді є найбільш актуальним суспільним завданням, яке треба вирішувати на фоні двох взаємодоповнюючих процесів: внутрішньодержавного реформування та фундаментальних змін існування всієї людської цивілізації, які призводять до її якісного нового стану. Йдеться про політичну культуру якісно нового рівня – культуру громадянськості, реальної участі у процесах вироблення політики і державного управління.

Аналіз досліджень та публікацій. З огляду на це для дослідження даної проблеми мають неабияке значення праці, присвячені власне молодіжному аспектові політичної культури, а саме дослідження В. Бебика, В. Боровика, М. Головатого, В. Драговця, В. Капіцина, Є. Красова, Є. Комарова, О. Корнієвського, В. Рябіки, Ф. Шереги, В. Щегорцова, В. Якушика, М. Остапенко, О. Морозової та інші.

Виклад основного матеріалу. Водночас й досі не існує однозначного тлумачення самого поняття «політична культура». Так, українські дослідники проблеми В. І. Бурдяк та Н. Ю. Ротар відзначають, що українська політична наука сформувала два теоретичні напрямки аналізу цього феномена. До першого вони відносять тих, хто політичну культуру вважає сукупністю знань, цінностей,

політичного досвіду та традицій, принципів і способів політичної діяльності та функціонування політичних інститутів (С. Рябов, Л. Нагорна, В. Потульницький, В. Полохала та ін.). Другий напрям розуміння політичної культури виходить з того, що вона аналізується під кутом зору політико-психологічних характеристик індивіда та його включення в політику (В. Бебик, В. Лісовий, М. Пірен, О. Рудакевич, В. Янів та ін.) [2, с. 112].

Проте незважаючи на значний доробок у дослідженні політичної культури в сучасній соціологічній та політичній науках у нашій країні надзвичайно мало праць, присвячених дослідженню чинників і особливостей формування політичної культури громадян у нових умовах. Існує переконаність у тому, що політичну культуру молоді потрібно активно формувати, але мало хто знає, що являє собою політична культура сучасної української молоді на етапі зміни ідейних та моральних орієнтирів та як її формувати. Не враховуються і впливові фактори у процесі політичної соціалізації, а саме: система освіти, ринкові відносини у сфері працевлаштування, політичний плюралізм, діяльність громадських об'єднань, глобальний інформаційний простір тощо. Ми згодні з думкою О. Морозової про те, що в сучасній науці «повністю ігнорується той факт, що формування політичної культури молоді є двоєдиним процесом. Не лише культура справляє вплив на свідомість молоді, а й сама молодь своїми вчинками впливає на політичну культуру, певною мірою визначаючи її основні характеристики в певний історичний період» [5, с. 24]. Отже, виходячи з наведеного вище, під політичною культурою ми розуміємо концентрований у суспільній свідомості національний або груповий історичний досвід, який інтеріоризується у певний рівень політичної свідомості людей у суспільстві, їхнє вміння використовувати набуті політичні знання в практичній діяльності, а також способи політичних дій і політичної поведінки індивідів або суспільних груп. Однак політична культура не є сталим феноменом, вона, з одного боку, має здатність постійно трансформуватися під впливом нових явищ у суспільному житті, а з іншого – змінювати й саму політичну систему, продуктивно впливати на формування нових інститутів та елементів цієї системи.

Більшість дослідників дійшли висновку, що на сучасному етапі суспільно-політичного розвитку спостерігається низький рівень особистісної політичної культури молоді, який проявляється як на рівні реалізації політичної свідомості, так і на рівні актуалізації її політичної поведінки.

Так, за результатами міжнародного порівняльного соціологічного опитування «Дослідження європейських цінностей», проведеного у 2009 року Інститутом економіки та прогнозування НАН України, сучасна молодь надає перевагу сімейним цінностям (84,5 % опитаних віком від 18 до 24 років, 91,2 % – від 25 до 34 років). Водночас політика є дуже важливою лише для 5 % і 7,5 %

опитаних відповідних вікових категорій при помітному наростанні протестних настроїв і правового нігілізму молоді [4].

Л. Кияшко схильна вважати, що найактуальнішими проблемами молоді є на сьогодні їх особистісна незахищеність, недотримання прав і свобод особистості. Натомість відповідальність перед суспільством знаходиться у так званій інертній зоні, тобто не є важливою цінністю для молодого покоління [4].

За даними всеукраїнського соціологічного опитування, проведеного «Інститутом досліджень соціального капіталу» у 2008 році, лише 16 % молоді цікавляться політикою, 46,2 % зазначили, що цікавляться нею лише періодично, а 19,1 % – ставляться до неї байдуже, а 16,9 % – взагалі принципово нею не цікавляться [9]. Таку політичну апатію можна пояснити недовірою молодих людей до діяльності існуючих політичних інститутів, лідерів, невірою в те, що молода людина може вплинути на прийняття владних рішень, на перебіг політичних подій тощо.

Якщо ж говорити про такий важливий чинник існування громадянського суспільства як соціальний капітал, то у 2007 році в Україні лише 18 % опитаних представників української молоді вважали, що більшості людей можна довіряти [9]. А за результатами загальнонаціонального моніторингового соціологічного дослідження «Україна і українці», яке проводили Центр соціальних та маркетингових досліджень «Социс» спільно з Інститутом політичних і етнологічних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України у 2011 році рівень довіри державним респондентів до всіх без винятку органів державної влади України слід визнати як однозначно низький [7]. На окрему увагу звертає той факт, що рівень довіри до опозиції фактично нічим не відрізняється від рівня довіри до органів діючої влади.

Поміж різних державних інститутів, представлених в опитувальнику, найбільший рівень довіри зафіксовано до церкви (конфесії до якої вони належать) – 63,5 %, а на другій позиції опинились засоби масової інформації – 50,6 %, на третій – армія України (42,6 %). Зовсім або скоріше не довіряють Верховній Раді України – 78 %, політичним партіям – 75,6 %, Уряду України – 73 %, опозиції – 71,8 %, судам – 71,2 %, банкам – 70,4 %, міліції – 70,1 %, прокураторі – 68,2 %, місцевим органам влади – 59,2 % [7].

Отже, більшість сучасних громадян віддають перевагу релігійним ціннісним орієнтаціям, що дозволяє говорити про неабиякий інтерес і схвальне ставлення до релігійних цінностей порівняно з політичними. Вірогідно, така ситуація викликана пошуком певних орієнтирів, які можуть забезпечити духовну та ціннісну опору в умовах нинішньої суспільно-політичної дійсності. У цьому зв'язку М. Білик, досліджуючи політичну свідомість молоді зазначає, що переважання релігійного ціннісного рівня над політичним у структурі масової свідомості не характерне для

розвинених демократичних країн, які, навпаки, останнім часом прагнуть нейтралізувати вплив релігійного фактора на становлення індивідуальної свідомості [1, с. 98].

Усе це підтверджує думку, що для України на сьогодні дуже важливо утвердити взаємну довіру – так званий соціальний капітал, дефіцит якого гостро відчувається як у суспільстві в цілому, так і в молодіжному середовищі зокрема.

Невід'ємним компонентом політичної культури є політична активність, а участь у справах суспільства – найважливіший елемент функціонування демократії. Саме завдяки йому громадяни добиваються підзвітності владних структур. Політична участь перш за все проявляється в діяльності молодіжних громадських об'єднань і політичних партій, які є важливим фактором існування громадянського суспільства. З огляду на це, треба зазначити, що на тлі щорічного зростання розчарування молоді політикою, саме молодіжні громадські об'єднання отримують від молодих громадян України найвищий кредит довіри. Про це, наприклад, свідчать результати всеукраїнського соціологічного опитування, проведеного «Інститутом соціального капіталу» у 2008 році, згідно із яким саме молодіжні громадські об'єднання користувалися найменшим рівнем недовіри (13,6 %). Ці дані підтверджують і результати опитування серед студентів стосовно їхньої громадсько-політичної діяльності: 7,4 % респондентів назвали себе членами громадських організацій, 5 % – членами партій, і аж 13,5 % – членами молодіжних громадських організацій [9]. Вочевидь те, що саме молодіжні громадські об'єднання користуються найбільшим рівнем довіри серед молоді в Україні.

Отже, можна стверджувати, що в суспільстві існує реальна потреба в організаціях такого типу. І хоча активність і участь молоді в них сьогодні не така вже й висока, як хотілось би, ця ситуація суто тимчасова, спричинена конкретними загально-суспільними тенденціями, в першу чергу зневірою і розчаруванням політикою і її лідерами. Тому, на наш погляд, молодіжні політичні партії та громадські організації мають серйозні перспективи в середовищі української молоді.

Обмеженим є і представництво молоді в державних органах влади. Так, в обраному в 2006 році парламенті налічувалося всього приблизно 5 % молоді, при тому, що молодь становила 23 % від загальної кількості населення, а в партійних списках було представлено лише від 5 % до 13 % людей віком до 35 років [12]. Приблизно така ж ситуація зберігається і у Верховній Раді VI скликання, і у місцевих радах відповідно.

І якщо дана проблема досліджується на всеукраїнському рівні, то регіональні дослідження епізодичні, хоча в Україні гостро відчувається проблема не тільки культурного, але й політичного регіоналізму. Соціальні дослідники відзначають існування відмінностей у політичній культурі не лише по осі «Схід-Захід», але й «Північ-Південь».

Так, у політичному просторі України політологи виділяють три вектори впливів: південно-західний – на культурні й релігійні процеси; південно-східний – на економічні рішення; південний (включаючи АР Крим) – на сепаратистські й автономістські тенденції в українській політиці [3].

Поряд із цим у сучасному українському суспільстві виділяються три політичні субкультури – російська, українська й західна, відмінності між якими пояснюються, насамперед різним рівнем соціально-економічної активності й відношенням до національних інтересів [10, с. 142-143].

Тобто мова йде про сегментації політико-культурного простору України. Існуючі регіональні співтовариства відрізняються особливою свідомістю, заснованою на регіональній ідентифікації, регіональних інтересах і цінностях, загальному історичному й політичному досвіді, етноконфесійних особливостях, наявності регіональних «агентів» формування політичної культури [11, с. 96].

З огляду на це, наше дослідження ми проводили в місті обласного підпорядкування Мелітополі, розташованому в Запорізькому Приазов'ї, оскільки він є молодіжним і студентським (кількість студентів на 1000 населення в Мелітополі більше ніж в обласному центрі місті Запоріжжі, зокрема, студентів I і II рівня акредитації 17,1 чоловік, III і IV рівня акредитації – 95,5, а в м. Запоріжжі 6,6 і 81,6 відповідно).

З метою дослідження стану політичної культури молоді міста Мелітополь, з'ясування чинників формування політичних знань, цінностей, вмінь, навичок участі молодих людей в суспільно-політичному житті лабораторією соціологічних досліджень Мелітопольського державного педагогічного університету імені Б. Хмельницького як структурного підрозділу Всеукраїнської соціологічної служби було проведено анкетне опитування. Вибіркову сукупність склало 744 респондента, віком від 18 до 30 років, серед яких с вищою освітою 42,1 % респондентів. В якості предмета оцінки, аналізу і критеріїв політичної культури молоді в дослідженні визначаються політичні знання, політичні цінності, політичні орієнтації, форми, засоби та зміст практичної політичної діяльності.

Аналіз результатів соціологічного опитування виявив, що молодь міста Мелітополя найбільш турбують наступні життєві проблеми: зростання цін – 71,9 %, безробіття – 52,6 %, низький рівень зарплат – 48,2 %, поширення наркоманії та СНІДу – 39,5 %, житлова проблема – 38,6 %, корупція – 42,1 %, медичне обслуговування – 42 %.

Значно менш турбують молодь проблеми, пов'язані з політико-правовою сферою життя: політична нестабільність – 27,2 %, непрофесіоналізм представників місцевих органів влади – 14,0 %, непрофесіоналізм представників центральних органів влади – 13,2 %, неефективна діяльність місцевих органів правопорядку – 12,3 %.

Такий розподіл відповідей свідчить про те, що більша частина молоді міста стурбована

соціально-економічними, а не політичними питаннями. На першому місці у сучасних молодих людей є проблема «виживання» і тому, на нашу думку, життєва активність спрямована на те, щоб знайти джерело заробітку. Зворотнім боком такого стану речей є пасивність та байдужість до політичного життя, низька електоральна активність молодих людей.

Це підтверджують і відповіді на запитання «Чи цікавиться Ви політичною ситуацією в країні?» Лише 35,1 % респондентів відповіли, що постійно цікавляться, 34,2 % – час від часу, 17,5 % – лише тоді, коли їх це стосується особисто, 13,2 % – зовсім не цікавляться. Водночас, спостерігається сумна тенденція, що з віком, кількість зацікавлених політикою зменшується. Вочевидь, накопичуючи життєвий досвід молоді люди дедалі більш розчаровується політичним життям і проявляють інтерес до нього якщо їх це стосується особисто. Якщо у віці 18-21 рік молодих людей, які очікують значного погіршення справ виявилось 7,7 %, то з дорослішанням їх кількість збільшується більш ніж у тричі (24 % у віці до 30 років). Слід відмітити, що рівень освіти не впливає на політичну активність молодих людей: так, постійно цікавляться політичною ситуацією в країні – 39,9 % респондентів з вищою освітою, 35,6 % – з середньо-спеціальною, 34,5 % – з середньою.

Такі переконання повністю втілюються в реальній громадській та політичній участі молоді міста. Так, 44 % молоді не брали участі у виборах до місцевої влади 31 жовтня 2010 р., а 59,4 % не збираються голосувати на майбутніх виборах до Верховної Ради України. Причинами відмови від можливості скористатися своїм конституційним правом були такі: недовіра до жодної партії і кандидатів – 37,3 %, байдужість – 27,5 %, «мій голос нічого не вирішує» – 17,6 % і стільки ж не голосували і не збираються це робити з невідомих нам причин, що свідчить про розчарування значної частини молоді діяльністю місцевих органів влади, а як наслідок і державних.

Так, рівень недовіри до Верховної Ради складає 78,2 %, Кабінету міністрів – 76,3%, президентові України – 59,3 %, міському голові – 55,9 %, органам міського самоврядування – 60,4 %. Найменший відсоток недовіри отримали громадські молодіжні об'єднання – 17,1 % та збройні сили України – 12,5 %.

Такий стан речей породжує аполітичність, байдуже відношення частини молоді до долі держави і суспільства, невпевненість у конструктивності суспільних змін, що у свою чергу, придушує почуття патріотизму в молодіжному середовищі. Так, почуття гордості за своє громадянство відчують 58,2 % опитаних, а 27 % не знали, що відповісти на це запитання.

Політична участь є важливим показником не лише рівня політичної культури, а й розвитку громадянського суспільства. Проте, лише 6,5 % молоді є членами політичних партій, серед яких

4,3 % – представники студентської молоді, що свідчить про небажання нової генерації конструктивно і організовано заявити про свої права, реалізувати власні потреби і прагнення. Загалом ці показники відбивають загальні тенденції країни щодо участі молоді в діяльності політичних партій і суспільно-політичних рухів.

Процес формування політичної культури особистості є тривалим і потребує засвоєння певних як загальнокультурних, так і політичних знань. Проте, переконання щодо політичних ідеологій молоді м. Мелітополь виявилися дещо несподіваними: 28,9 % – є прихильниками соціалістів, 15,8 % – націоналістів, 10,5 % – обрали лібералізм, 7 % – консерватизм і 3,5 % – комунізм.

Водночас, аналізуючи двомірний розподіл відповідей на запитання «Яка політична ідея Вам ближче?» і «Якій політичній силі Ви симпатизуєте?» можемо констатувати той факт, що молодь не завжди ототожнює свої ідеологічні погляди з вибором політичної сили. Наприклад, третина електорату «Партії регіонів» та частина (43,1 %) електорату партії Всеукраїнське об'єднання «Батьківщина» віднесли себе до соціалістичної ідеології. Все це свідчить про низький рівень як політичних знань молоді, так і її політичної культури в цілому. Така ситуація негативно впливає на розвиток і утвердження української державності і громадянського суспільства.

Політична і соціально-економічна нестабільність у нашій державі продукують і протестні настрої в молодіжному середовищі. Так, 83 % респондентів вважають, що в Україні є причини для виникнення акцій громадянської непокори. Але при цьому лише 19 % опитаних брали у них участь, а саме: агітували за матеріальну винагороду – 10,6 %, брали участь у мітингах, які проводили громадські організації – 10,6 %, в акціях громадянської непокори – 3,5 %, підписували петиції – 5 %, в мітингах, які проводили політичні партії – 2,8 %, проводили ідеологічну агітацію за ідеологічними переконаннями лише – 1,4%.

На формування політичних поглядів молодих людей найбільш впливають ЗМІ – 39 %, думки та поради родичів – 36,2 %, колег по роботі та навчанню – 29,4 %, авторитетних учених, експертів – 19,4 %, норм і законів, що діють у країні – 11,4 %, думки духовних лідерів та наставників – 12,4 %.

Висновки. Таким чином, сучасне молоде покоління соціалізується у суперечливих умовах відновлення інститутів політичної освіти, державної влади, власності і ринкових відносин. І прикро те, що молодь оцінюється як об'єкт політики, а не як суб'єкт, тому не завжди молода людина відчуває себе потрібною в державотворчих процесах. Слід пам'ятати, що молоді люди мало цікавляться політичним життям не через власну байдужість, а саме через зневіру в те, що вони щось можуть змінити в державі, а такий стан справ може призвести до повної відчуженості молоді в соціально-політичній сфері і втрати цього

покоління для майбутнього України. Тому актуальною суспільною потребою є виховання інтересу до суспільно-політичних подій, розуміння молоддю можливості впливати на них. Однак самої такої зацікавленості замало. Необхідні ще й практичні дії в напрямку заохочення участі молоді в розвитку державотворчих процесів, потрібна відповідна молодіжна політика, яка б урахувала інтереси молоді, визначала механізми та шляхи вирішення їхніх проблем. У зв'язку з тим, що громадські молодіжні об'єднання користуються найбільшим кредитом довіри, потрібно розробити шляхи вдосконалення роботи молодіжних громадських організацій та рухів, створення умов для формування класу молодіжної політичної еліти, у тому числі можливості поповнення її за

рахунок молодіжних лідерів. Також впливом фактором політичної соціалізації виступає освіта. Проте, вона більше відповідає критеріям професійної підготовки, основаної на знаннях і інформації. З огляду на це, актуальним є впровадження якісно нових підходів, методик, навчальних дисциплін щодо підготовки молоді до життя в нових умовах демократичного суспільства, які б були спрямовані на формування політичної свідомості молоді на основі ідей національного, духовного відродження України, укорінення в у свідомості та поведінці пануючих у даній системі політичних цінностей, норм, орієнтацій та зразків поведінки, забезпечували б рівень політичної освіченості, необхідного для сприйняття демократичних ідеалів і норм.

ЛІТЕРАТУРА

1. Білик М. Особливості формування політичної культури сучасної молоді / М. Білик // Соціальна психологія. – 2004. – № 4 (6). – С. 96–105.
2. Бурдяк В. І. Політична культура, ідеологія, психологія : [навч. посіб.] / В. І. Бурдяк, Н. Ю. Ротар. – Чернівці : Рута, 2000. – 234 с.
3. Дацюк С. Геополітика, хронополітика и культурополітика Украины / С. Дацюк, В. Грановский // Зеркало недели. – 16 января, 1999.
4. Матеріали круглого столу «Молодь та європейські цінності». – К., 2009 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.politik.org.ua/>.
5. Морозова О. О. Особливості формування політичної культури молоді в умовах глобалізації : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. політ. наук : спец. 23.00.03 «Політична культура та ідеологія» / О. О. Морозова ; НАН України. Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. – К., 2006. – 19 с.
6. Результати соціологічного дослідження «Політична культура молоді Мелітополя» // Лабораторія соціологічних досліджень МДПУ ім. Б. Хмельницького. – Мелітополь, 2012. – 46 с.
7. Результати моніторингового дослідження «Україна та українці», 2012 // Центр соціальних та маркетингових досліджень «Социс» [веб-сайт]. – Режим доступу : <http://www.socis.kiev.ua/ua/>.
8. Ровесники незалежної України: думки, інтереси, громадянські позиції [Електронний ресурс] // Фонд Демократичні ініціативи [веб-сайт] – Режим доступу : <http://dif.org.ua/ua/poll>.
9. Соціальний капітал Львівщини та його проєкція на активність молоді в громадському житті [Електронний ресурс] // Інститут дослідження соціального капіталу [веб-сайт]. – Режим доступу : <http://risclviv.wordpress.com/2010/09/11/hello-world/>.
10. Социология и политика: Материалы круглого стола и научной конференции социологов и политологов Украины и России (19-21 июня 2003 года). – К., 2003. – 156 с.
11. Стегний А. Региональный фактор развития политической культуры населения Украины / А. Стегний // Социология: теория, методы, маркетинг. – 2005. – № 3. – С. 94–122.
12. Узніченко В. Роль політичних партій у процесі соціалізації української молоді [Електронний ресурс] / В. Узніченко // Український науковий журнал «Освіта регіону». – 2012. – № 1. – Режим доступу : <http://www.social-science.com.ua>.

Рецензенти: Осипов А. О., д.філос.н., в. о. професора;
Фесенко А. М., к.і.н., доцент.

© Букреева І. В., 2012

Дата надходження статті до редколегії 10.10.2012 р.

БУКРЕЄВА Ірина Вікторівна – кандидат філософських наук, доцент кафедри соціології Мелітопольського державного педагогічного університету ім. Б. Хмельницького.

Коло наукових інтересів: соціологія політики, проблеми ксенофобії, толерантність у міжетнічних відносинах.